

Openingstijden

Secretariaat | maandag t/m woensdag

T 030 231 32 76

E info@rdonl

Archief | maandag

T 030 232 22 12

E archief@rdo.nl

E info@rdo.nl

W www.rdo.nl

RDO Balije van Utrecht

De Balije van Utrecht van de Ridderlijke Duitse Orde (RDO) kent een lange en boeiende geschiedenis die begint in de tijd van de derde kruistocht naar het Heilige Land. In het kielzog van Frederik I Barbarossa, de keizer van het Heilige Roomse Rijk, trekken in 1187 ridders te paard ter kruisvaart, richting Palestina. De opmars stuit bij de havenstad Acco. Daar begint een twee jaar durende belegering en volgens de overlevering zouden toen kooplieden uit Bremen en Lübeck, onder de zeilen van hun koggeschip, een veldhospitaal hebben ingericht. Het zal de geschiedenis ingaan als het Hospitaal van St Marie der Duitsers in Jeruzalem.

In het Hospitaal wordt de verzorging van gewonde kruisvaarders ter hand genomen en spoedig komt daar een militaire taak bij: de bescherming van pelgrims en kruisvaarders op weg naar het Heilig Graf en het heroveren van de heilige plaatsen in Palestina.

De ziekenzorg komt in handen van priesterbroeders; de strijd voor het geloof in handen van ridders, de professionele strijders te paard. Priesters en ridders verenigen zich in een geestelijke broederschap waarin naar de geloften van kuisheid, armoede en gehoorzaamheid wordt geleefd. Het is de derde geestelijke ridderorde naast de Orde van de Johanniters en die der Tempeliers.

Ter onderscheiding van de andere ridders tooien de Duitse ridders zich met een zwart kruis op hun witte mantel.

Tijdens het beroemde beleg in 1218 van de stad Damiate gelegen aan de monding van de Nijl, spelen de ridders van het Hospitaal van St Marie zo'n krijgshaftige rol in de strijd tegen de Saracenen, dat hun naam in Europa wordt gevestigd. Twee ridders die in het gevolg van de Hollandse graaf Willem I aan het beleg

deelnemen besluiten ter plekke om een deel van hun bezittingen, gelegen in de buurt van Dieren en Utrecht, aan de Orde te schenken. Het militair prestige van de ridders van het Hospitaal van St Marie trekt ook de aandacht van Oosteuropese vorsten. De hertog van Masovië heeft last van ongelovige Pruisen aan de grenzen van zijn land. Hij richt een verzoek tot de Grootmeester der Orde, Herman von Salza, om militaire assistentie. Von Salza ziet wel perspectief in Oost-Europa en in ruil daarvoor krijgt de Orde een groot gebied rond de stad Torun in eigendom.

Pogingen om het Heilige Land te redden worden gestaakt en in 1309 verplaatst de Orde haar hoofdzetel van Acco naar Mariëburg aan de rivier de Nogat. Van daaruit bekeert en koloniseert de Orde een groot Baltisch gebied en vormt een autonome Ordesstaat.

In heel Noordwest-Europa genieten de kruisvaart-activiteiten van de Orde veel

aanzien. Enorme hoeveelheden land, huizen, geld maar ook kerken worden geschonken ter ondersteuning van de strijd. Om al dit bezit te kunnen beheren wordt het gebied waar de bezittingen liggen verdeeld in drie "landen": Pruisen, Lijfland en de Duitse landen. De Duitse landen worden weer verdeeld in 12 provincies, de zogenaamde "Balijen". Eén daarvan is de Balije van Utrecht met aan het hoofd een Landcommandeur.

Tot het gebied van de Balije van Utrecht behoren 14 zogenaamde commanderijen, bestaande uit een kerk met één of meer huizen en meer of minder grondbezit. De oudste commanderij is die van Dieren, geschonken in 1219, de jongste die van Schoonhoven, geschonken in 1395.

De hoofdvestiging van de Balije van Utrecht, het zogenaamde Duitse Huis, wordt aanvankelijk gebouwd net buiten de stadsmuren van Utrecht ter hoogte van de Tolsteegsingel. Dit stukje grond wordt in 1231 geschonken door ridder Sweder van Dingede en zijn vrouw Beatrix van Loon. Zij doen hun schenking als afkoop voor een kruistocht die zij hadden willen maken maar

blijkbaar niet aandurfden. Na plundering van het huis in 1345 door de graaf van Holland, kopen de broeders een terrein binnen de stadsmuren aan de Springweg. Daar verrijst een huis van 50 x 11 meter met een kerk en een woning voor de Landcommandeur.

Tot op de dag van vandaag is de Balije van Utrecht in dit huis aan de Springweg gevestigd. Zonder slag of stoot is dat echter niet gegaan. Allereerst is er sinds het einde van de 16de eeuw de turbulente kerkhervorming waarna openlijke uitoefening van de katholieke eredienst in de Noordelijke Nederlanden niet langer wordt getolereerd. Kloosters, abdijen en andere geestelijke instellingen worden opgeheven en de bezittingen worden in beslag genomen door de wereldlijke overheid. Dankzij de diplomatie van de toenmalige Landcommandeur Taets van Amerongen weet de Balije van Utrecht haar uitgestrekte bezittingen te behouden. Echter op één voorwaarde: de broeders moeten overgaan tot de Protestantse leer.

Zo maakt de Balije zich los uit het grote verband der Orde zoals dat in het katholieke deel van

Europa nog steeds functioneert en gaat verder als een adellijk instituut waar de geloften van kuisheid, armoede en gehoorzaamheid tot het verleden behoren. De Staten van Utrecht die zich sinds

1581 als territoriaal soeverein beschouwen, trekken de soevereiniteit over de Balije naar zich toe en spelen voortaan de rol van Grootmeester. Na het verlies van hun kerken raken de commanderijen in de loop van de 17de eeuw in verval en worden één voor één verkocht. De adellijke commandeurs – twaalf nog in getal – wonen voortaan op hun eigen landgoederen en komen slechts af en toe "in kapittel" bijeen in Utrecht, ten huize van de Landcommandeur. Het gemeenschappelijk doel, de kruisvaart, is afgezworen. Dat betekent dat de niet geringe inkomsten uit de

bezittingen voortaan door de leden ten eigen nutte kunnen worden aangewend. Een plek in het kapittel wordt een lucratieve zaak en de toelatingseisen worden daarom aangescherpt. Tenminste vier adellijke kwartieren zijn nodig om als ridder-expectant te kunnen worden toegelaten. Eenmaal ridder-expectant dan is het wachten tot er een plaats vrij komt in het kapittel. Met tijd van leven kan een ridder opklimmen tot commandeur van Dieren, de meest aantrekkelijke plek afgezien van het Landcommandeurschap. Die functie wordt vanaf 1620 lange tijd door leden van de Friese tak van het huis Oranje-Nassau ingenomen.

De Franse tijd vormt een nieuwe bedreiging voor de Orde. In 1807 moet de Balije van Utrecht haar Huis aan de Springweg aan de Fransen verkopen. Dit geschiedt onder beding van eerste recht van koop zodra het complex weer van de hand zal gaan. Voorlopig gebeurt dit echter niet. Het Koninkrijk Holland wordt in 1810 bij Frankrijk ingelijfd. Keizer Napoleon heeft in 1809 al korte metten gemaakt met dat wat er nog van de Duitse Orde restte in

Europa; ook de Balije van Utrecht lijkt nu opgeheven te worden. Het Huis in Utrecht wordt in 1811 ingericht als militair hospitaal om de vele gewonden van Napoleons veldtochten op te vangen. De administratie van het goederenbezit van de Balije moet worden overgedragen aan de rentmeester-generaal der Domeinen; de archieven, portretten en boeken staan klaar voor verzending naar Parijs. Maar de Balije van Utrecht gaat over tot lijdelijk verzet en deze tactiek heeft succes. In 1813 stort het Franse keizerrijk ineen en Nederland wordt een koninkrijk onder Koning Willem I. Onmiddellijk richt de Balije zich tot hem met het verzoek tot herstel der Orde. De koning reageert positief op het verzoek en zo wordt de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, bij wet van 8 augustus 1815 weer hersteld. De Balije krijgt haar bezittingen, voor zover nog aanwezig, terug met uitzondering van het Duitse Huis. Dat blijft Rijks Militair Hospitaal tot ver in de 20ste eeuw. In 1992 kan de Balije gebruik maken van haar eerste recht van koop. Een deel van het complex wordt teruggekocht en na een grondige restauratie betreft de Balije van Utrecht in 1995 opnieuw haar oude Huis aan de Springweg.

1992 Duitse Huis wordt teruggekocht

1187 Kruistocht naar Palestina

1199 Erkenning Orde

1219 Schenking commanderij van Dieren

1309 Verhuizing hoofdzetel naar Mariëburg

1345 Verhuizing binnen stadsmuur

1400 Bouw Duitse Huis voltooid

16e eeuw Taets van Amerongen

17e eeuw Aanscherping toelating tot kapittel

1811 Duitse Huis wordt Militair Hospitaal

1815 Herstel Orde

1820 Teruggave bezittingen

Balije van Utrecht in de 21ste eeuw

Huidige taken

In de loop der eeuwen heeft de Balije van Utrecht zich ontwikkeld tot een middelgroot charitatief vermogensfonds. De statutaire doelstelling is geëvolueerd tot: hulpverlening aan zieken, gewonden en anderszins hulpbehoevenden, het voorkomen en verzachten van menselijke nood en het uitdragen, ondersteunen en versterken van het reformatorische gedachtegoed. Deze hulpverlening krijgt volop aandacht in de dagelijkse werkzaamheden van de Orde. Ter uitvoering van het giftenbeleid heeft de Orde in 1996 de Johan van Drongelenstichting (naar een voormalig Landcommandeur vernoemd) opgericht. Per jaar worden er ca. 500 aanvragen t.b.v. gehandicapten en langdurig zieken behandeld. Deze aanvragen, ingediend door

officiële hulpverleners, betreffen met name voorzieningen voor hun cliënten in de sfeer van algemeen dagelijkse levensbehoeften, aangepaste vervoermiddelen en aanpassingen in woningen. In 2002 is vanuit de Orde het initiatief genomen om samen met twee andere Utrechtse fondsen een fonds voor individuele materiële noodhulp op te richten. Dit fonds, dat de naam draagt Stichting N(oodhulp) U(trecht) kan, doordat de gemeente Utrecht de operationele kosten voor haar rekening neemt, 100% van de verzamelde gelden inzetten ter verlichting van individuele noden in de stad.

Het archief

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat de Orde een rijk archief bezit waarvan de oudste stukken dateren uit het begin van de dertiende eeuw. In 2000 is gestart met de uitgave van een Historische Reeks waarin diverse onderwerpen uit de geschiedenis van de Orde worden belicht. De inventaris van het archief, de portretten en de kwartierstaten van de landcommandeurs zijn on-line te raadplegen op de website van de Orde. Het archief is alleen op maandag, na telefonische afspraak, geopend voor onderzoek.

Ook in grotere projecten in de regio, zoals het financieel helpen realiseren van hospices en opvangcentra voor zwerfjongeren, is de Orde bereid te participeren. Hoewel het overgrote deel van de middelen wordt besteed in eigen land, worden buitenlandse projecten eveneens gesteund. In toenemende mate wordt daarbij de focus gericht op die gebieden waarmee de Orde van oudsher historische banden heeft (Baltische Staten, Kaliningrad, Polen).

Portret Johan van Drongelen

1995 Restauratie Duitse Huis

Detail glas in lood raam

Herdenkingsmunt

Een charter

Detail glas in lood raam

Het beroep dat jaarlijks wordt gedaan op het tot de Orde behorende Vicariefonds, neemt eveneens gestaag toe. Dit fonds heeft als doelstelling de uitvoering van het reformatorische gedachtegoed en verschaft financiële ondersteuning aan predikanten bij nascholingscursussen, sabbaticals, promoties en buitenlandse studiereizen.

Ridderlijke Deutsche Orde Balije van Utrecht

Ridderlijke Deutsche Orde
Balije van Utrecht
Springweg 25
3511 VJ Utrecht
T 030 231 32 76
F 030 234 16 81

